

Nowe propozycje chronologizacyjne w zakresie zmian nazw nauki o informacji (na kanwie ustaleń Barbary Sosińskiej-Kalaty)

Piotr Nowak

ORCID 0000-0001-8027-2396

Instytut Etnolingwistyki, Zakład Infolingwistyki

Wydział Neofilologii

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Piotr Wierzchoń

ORCID 0000-0002-7658-536

Instytut Etnolingwistyki, Zakład Języka Koreańskiego

Wydział Neofilologii

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Abstrakt

Cel/Teza: Celem badań, których rezultat przedstawiony został w artykule, była chronologizacja jednostek leksykalnych związanych z dyscypliną zwaną obecnie informatologią.

Koncepcja/Metody badań: W artykule z 2013 r. pt. *Obszary badań współczesnej informatologii (nauki o informacji)* Barbara Sosińska-Kalata proponuje klasę hipotez chronologizacyjnych dla terminów związanych z informatologią. Chcemy – w świetle najnowszych badań źródłoznawczych osadzonych w metodologii fotodokumenacyjnej – niektóre z tych hipotez podtrzymać (umocnić), a pewne obalić i zaproponować własne, które lepiej (tzn. bliżej poświadczeniom tekstowym) naszym zdaniem oddają stan rzeczy w XX w.

Wyniki i wnioski: Korekty chronologizacyjnej wymagają np. terminy „nauka o informacji” (1995 r. → 1965 r.), „zarządzanie informacją” (2005 r. → 1974 r.), natomiast takie ustalenia B. Sosińskiej-Kalaty, jak np. „bibliografia” lub „informatyka prawnicza” zostają utrzymane czy wręcz umocnione.

Oryginalność/Wartość poznawcza: Na marginesie wspomnianych powyżej analiz autorzy formułują własne refleksje poświęcone genezie i funkcjonowaniu terminologii występującej w przedmiocie rozważań. Celem artykułu jest zatem również rzucenie nowego światła na pewien aspekt rozwoju dyscypliny, jaką jest informatologia.

Słowa kluczowe

Chronologizacja. Datacja. Fotodokumentacja. Informatologia. Słownictwo XIX i XX w. Redatacja. Terminologia.

Otrzymany: 28 października 2020. Zrecenzowany: 23 listopada 2020. Poprawiony: 2 lutego 2021. Zaakceptowany: 26 maja 2021.

1. Wstęp

W artykule pt. *Obszary badań współczesnej informatologii (nauki o informacji)* Barbara Sosińska-Kalata (2013) wskazuje na ważność dociekań chronologizacyjnych w zakresie informatologii. Zacytujmy fragment wspomnianej pracy:

Czym jest nauka o informacji (informatologia)?

Nauka, która w polskim nazewnictwie miała kolejno nazwy „dokumentacja naukowa”, następnie „informacja naukowa” i od 2010 r. „informatologia”, powstaje od ponad 100 lat. Ciągłe weryfikowanie właściwego zdefiniowania zadań tej nauki i poszukiwanie najtrafniejszego określenia jej tożsamości znajdują wyraz właśnie m.in. w licznych przeformułowaniach jej nazwy (Sosińska-Kalata, 2013, 11).

Niniejszy artykuł jest w zamierzeniu autorów przyczynkiem (zbiorem materiałów źródłowych i źródłoznawczych wraz z krótkim komentarzem) do ustaleń chronologicznych w zakresie terminologii informatologicznej. Jest on także głosem w dyskusji na temat początków i rozwoju informatologii polskiej w terminologiczno-pojęciowym znaczeniu tego procesu. Analizę rozpoczynamy od rozpoznania problematyki dotyczącej terminologii informatologicznej (Sierotwiński, 1951; Ścibor, Tomasik-Beck, 1995; Tomaszczyk, 2008; Woźniak-Kasperek, 2016). Dalej odwołujemy się do materiału zdigitalizowanego, korzystając z dobrodziejstwa bibliotek cyfrowych (Kowalska, 2006; Mazurek et al., 2010; Osińska et al., 2017). W końcu korzystamy z metody fotodokumentacyjnej, polegającej na optymalnym wykorzystaniu materiału zdigitalizowanego (por. np. Wierzchoń, 2008; 2009a; 2009b; 2010a; 2010b; 2012a; 2012b) lub utrwalaniu ekscerptów odnalezionych manualnie w postaci zeskanowanej (por. np. Wawrzyńczyk, 2013a; 2013b; 2017).

2. Cel badań

Celem badań, których wyniki zawarto w artykule, było:

- (1) potwierdzenie datacji przyjętych przez B. Sosińską-Kalatę bądź ustalenie nowych datacji terminologii informatologicznej;
- (2) ustalenie źródeł dla potwierdzonych oraz nowych datacji;
- (3) przedyskutowanie statusu analizowanych jednostek (terminologizm vs. użycie przygodne, nieterminologiczne, powszechność użycia, poprawność językowa terminów itp.).

W kontekście celu badań zmuszeni jesteśmy poczynić ważną, naszym zdaniem, uwagę. Otóż przeprowadzenie takiej dyskusji komplikuje brak jawnej (czy: ostrej) zasady przyjmowania jednostek leksykalnych do zasobu terminologii. Z tego prawdopodobnie powodu Sosińska-Kalata wyraźniej nie ukazała metody, którą zastosowała w ustaleniu „chronologii zmian nazw nauki o informacji” (Sosińska-Kalata, 2013, 12), ponieważ – pomimo formułowania cząstkowych kryteriów – taka nie została wyłożona. Autorka pisze, że „ciągłe weryfikowanie właściwego zdefiniowania zadań tej nauki i poszukiwanie najtrafniejszego określenia jej tożsamości znajdują wyraz właśnie m.in. w licznych przeformułowaniach jej nazwy” (s. 11), nie podaje jednak jednoznacznego warunku takiego przeformułowania. W tabeli wyróżnia „nazwy o trwalszym funkcjonowaniu”, ale, podobnie jak inni autorzy, pozostawia intuicji czytelników, co oznacza trwalsze funkcjonowanie. Z tekstu artykułu nie sposób tego wywnioskować, dlatego za wprowadzeniem do nomenklatury jakiegoś terminu Sosińska-Kalata przyjmuje: pojawienie się terminu w nazwie ważnej konferencji (s. 14), wystąpienie terminu w nazwie instytucji (s. 15), upowszechnienie w nazewnictwie jednostek organizacyjnych uczelni, szkół i programów studiów (s. 16), użycie terminu jako nazwy dyscypliny (s. 21), popularność nazwy (s. 21), wreszcie szczególne rozpowszechnienie (s. 21). Oczywiście respektujemy takie podejście również dlatego, iż celem analiz Sosińskiej-Kalaty, do których odnoszą się wszystkie powyższe uwagi, nie była dokładna datacja terminologii,

lecz określenie obszarów badań informatologii. Z tego powodu należy mieć na uwadze fakt, że zadaniem, jakie postawili przed sobą autorzy niniejszego opracowania, nie jest próba rewizji ustaleń Sosińskiej-Kalaty w zakresie definiowania obszarów badań informatologii, lecz jedynie rozszerzenie jej refleksji poświęconej chronologizacji terminologii.

Poza potwierdzeniem lub obaleniem datacji bliżej przyjrzymy się także dwóm z wymienionych przez Sosińską-Kalatę kryteriów: popularności nazwy oraz szczególnemu rozpowszechnieniu. Uważamy je za najistotniejsze. W tym przypadku wynik analizy przedstawiony zostanie w postaci wykresu rozkładu najbardziej rozpowszechnionych oraz popularnych w opinii potocznej terminów.

3. Metodologia poszukiwania fotocytatów

Fotodokumentacja polega na prezentowaniu materiału źródłowego w postaci wycinka skanu. Fragmenty te prezentowane są w formie ilustracji źródłowych, które nazywać możemy fotocytatami, fotokopiami, e-kopiami bądź e-cytatami. Podstawą dla ufundowania metody fotodokumentacyjnej był rozwój procesów digitalizacji drukowanych i pisanych źródeł (w Polsce od przełomu XX i XXI w.). Wszystkie ujęte w ramach analizy ekscerpty są wynikiem zastosowania metody fotodokumentacyjnej, którą pojmować możemy jako operację „polegającą na graficznym skopiowaniu oryginalnego tekstu oraz dalszym analitycznym wykorzystaniu wyłącznie tak uzyskanego obrazu” (Wierzchoń, 2010b, 106). Ekscerpty wydobywane są z korpusu za pomocą dyrektyw ekscerpcyjno-weryfikacyjnych, rozwijanych z powodzeniem na gruncie teorii (lub w innym ujęciu: metody) lingwochronologizacyjnej (Wierzchoń, 2008). Co istotne, metoda fotodokumentacji pozwala na wyeliminowanie problemu, który w badaniach filologicznych może powodować spore komplikacje z przetwarzaniem, czyli przepisywaniem uzyskanego materiału źródłowego z błędami, jakie wynikają z czynnika ludzkiego (np. omyłka transkrypcji). Problem w tym, że materiał ten nie jest zazwyczaj poddawany w następnych etapach badawczych weryfikacji, przyjmowany jest zatem bezkrytycznie. Tego typu trudności eliminuje metoda fotodokumentacyjna. W pracy *Fotodokumentacja. Chronologizacja. Emendacja. Teoria i praktyka weryfikacji materiału leksykalnego w badaniach lingwistycznych* (Wierzchoń, 2008) zwróciliśmy uwagę na niebezpieczeństwa związane z modernizacją tekstu, uwspółcześnianiem ortografii, generalnie – transkrypcji.

Istotnym (w zakresie rozmiaru haseł: największym w historii polszczyzny, a prawdopodobnie największym na świecie dla dowolnego języka) wkładem w rozwój prac fotodokumentacyjnych jest Narodowy Fotokorpus Języka Polskiego (NFJP)¹. Najlepiej ideę tego przedsięwzięcia charakteryzuje cytat założeń NFJP:

„Narodowy Fotokorpus Języka Polskiego” (NFJP) to przedsięwzięcie leksykograficzne szczególnego rodzaju. Podejmuje ono na nowo, w nowej formie i w nowych ramach metodologicznych, pewną część tych zadań, które zrealizował zespół autorów pod kierunkiem Witolda Doroszewskiego, tworząc 11-tomowy *Słownik języka polskiego* (Warszawa 1958–1969). (...) Cytatografia NFJP nie polega jednak na ręcznym wyszukiwaniu i wypisywaniu, przepisywaniu na maszynie czy komputerze ilustracji do poszczególnych haseł i podhaseł. NFJP stosuje fotoekscerpcję, sporządza kopie cyfrowe cytatów, gwarantując w 100% ich wierność, co ma fundamentalne znaczenie dla opisu języka, dla badań jego rozwoju. (...) Od ponad 10 lat mówimy o fotoleksykografii, obecnie zmierzamy coraz szybciej ku

¹ www.nfjp.pl

lingwistycie fotokorpusowej. Aktualnie pracujemy (czy: e-pracujemy) nad tekstami źródłowymi, których lista zawiera niemal trzykrotnie więcej pozycji niż lista źródłowa „Doroszewskiego”. W nieodległej przyszłości nasze pole fotoekscerpcyjne ogarnie ok. 20 000 pozycji bibliograficznych. Nadszedł czas ekscerpcji ekstensywnej, której pułap stanowi ekscerpcja totalna, obejmująca wszystkie dokumenty drukowane okresu od 1773 r. do dziś, stworzone w tym czasie (Wawrzyniuk & Wierchoń, 2017, 3–4).

Najważniejsza jednak, w naszym wypadku, jest bazowa masa tekstowa. Wykorzystujemy w naszych badaniach zasoby polskich bibliotek cyfrowych (dokumenty pozostające w wolnym dostępie). Dokumenty, dla których nie istnieje warstwa tekstowa, przetworzono na pliki DjVu. Warstwę tę uzyskano dzięki pakietowi DjVuLibre, a całość tekstową zindeksowano przy użyciu linuksowych narzędzi typu Solr (Apache Solr). Zatem analizowane zasoby należą do domeny publicznej, natomiast dostęp do warstwy tekstowej uzyskujemy poprzez pakiet <http://djvu.sourceforge.net>. Indeks haseł stworzono za pomocą oprogramowania <https://lucene.apache.org/solr> lub <https://www.elastic.co/>. Haseł poszukiwano za pomocą podstawowych komend typu grep. Formy fleksyjne uzyskiwane są poprzez zastosowanie źródła typu Polimorf (<http://zil.ipipan.waw.pl/PoliMorf>).

4. Dotychczasowe ustalenia datacyjne w zakresie informatologii polskiej

Barbara Sosińska-Kalata proponuje następującą chronologię:

Tabela 1. Chronologia zmian nazw nauki o informacji

Nazewnictwo angielskie	Od roku	Nazewnictwo polskie	Od roku
Bibliography	ok. 1800	Bibliografia	ok. 1800
Documentation	ok. 1900	Dokumentacja	ok. 1900
Information Technology	ok. 1945	Dokumentacja naukowa, dokumentacja naukowo-techniczna	ok. 1950
Scientific Information	ok. 1948	Informacja naukowa, inte	ok. 1965
Information Science, Information Sciences	ok. 1955		
Communication Studies, Media Studies	ok. 1960		
Informatics, Social Informatics	ok. 1960/1990	Informatyka prawnicza (F.Studnicki)	ok. 1970
Information Studies, Information Research	ok. 1970	Informatologia, informatoryka, informologia, informatyka	1974/77 2010
Cultural Studies	ok. 1970	Nauka o informacji, nauki o informacji	ok. 1995
Information Management	ok. 1975	Zarządzanie informacją	ok. 2000
Knowledge Management, Information and Knowledge Management	ok. 1995	Zarządzanie wiedzą, Zarządzanie informacją i wiedzą	ok. 2005
Information Disciplines: Archive, Library and Museum Studies; Digital Humanities	ok. 2000	Informatyka medyczna, informatyka chemiczna...	ok. 2000

Źródło: Sosińska-Kalata, 2013, 12

W dwóch ostatnich kolumnach tabeli pojawiają się dane, które staną się przedmiotem naszych badań.

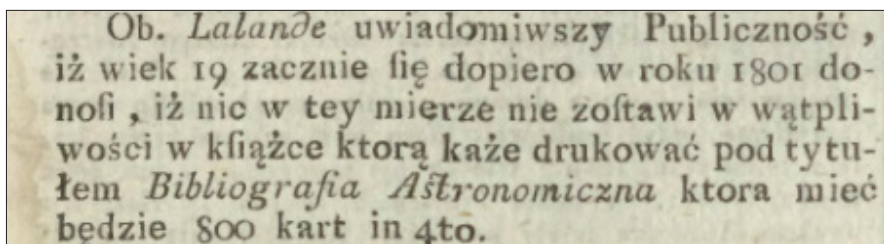
5. Analiza ilościowa i jakościowa materiału

Przedstawmy obecnie dokumentację cytatową oraz rozkład wystąpień przywoływanych terminów. W pierwszej kolejności zajmiemy się potwierdzeniem ustaleń B. Sosińskiej-Kalaty, a następnie datacjami, które budzą nasze wątpliwości.

5.1. Konfirmacja ustaleń Barbary Sosińskiej-Kalaty

Poniżej potwierdzenia ustaleń Autorki:

(1) **Bibliografia** (ok. 1800 r.)

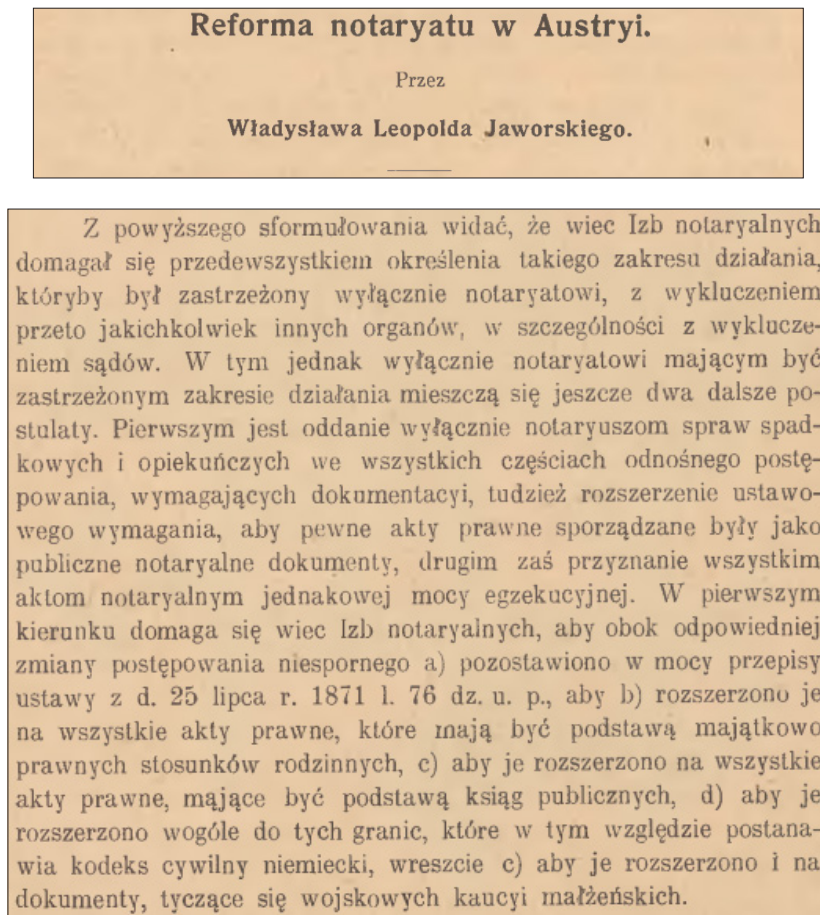
Źródło: *Gazeta Korrespondenta Warszawskiego y Zagranicznego*, 24 stycznia 1800 r.

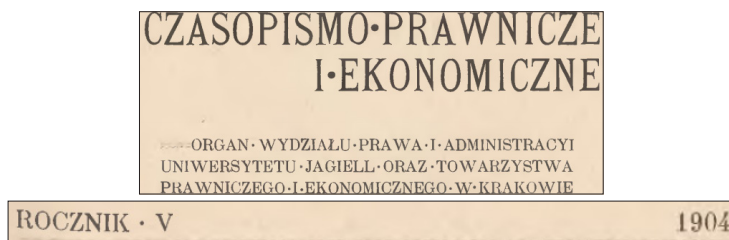
Rys. 1. Dokumentacja wystąpienia terminu *bibliografia*

(2) **Dokumentacja** (ok. 1900 r.)

Nie mamy wątpliwości co do urzędowego znaczenia terminu dokumentacja, jaki pojawia się poniżej:

Źródło: *Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne*, R. 5, 1904

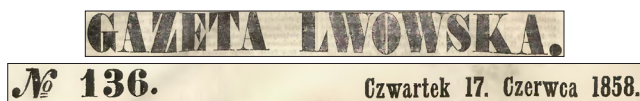

Rys. 2. Dokumentacja wystąpienia terminu *dokumentacja*

Z pewnością jednak znajdą się badacze, którzy za adekwatne do współczesnego użycia potraktują poniższe (wówczas doszłoby do kolejnej redatacji):

Alexandrya, 23. maja. Mustafa-Effendi, którego Sułtan mianował dowódcą wielkiej karawany do Mekki, stanął w tem mieście. Misya jego ma tą razą pewną polityczną ważność, gdyż w tym roku po raz pierwszy od czasu panowania Mahmuda nastąpi oddanie sławnej czarnej zasłony, którą podczas festynów będzie Kaaba pokrytą, a którą tylko sam Sułtan ma prawo dawać. Kilku książąt mahometańskich i księżniczka z rodziny cesarskiej będą się znajdować na tej ceremonii, która właściwie jest dokumentacją religijnego zwierzchnictwa Sułtana.

Źródło: *Gazeta Lwowska*, nr 136, 17 czerwca 1858 r.

Rys. 3. Dokumentacja wystąpienia terminu *dokumentacja*

(3) Informatyka prawnicza (ok. 1970 r.)

Paradoksem jest, że przy znanym nienadążaniu teorii programowania za rozwojem maszyn cyfrowych, co skłania bardziej radykalnych autorów do twierdzenia, że taka teoria jeszcze nie istnieje³⁾, informatyka prawnicza, będąca najsłabiej rozwijającym się od-cinkiem informatyki i oparta, jak dotychczas, na prymitywnej koncepcji języka deskryptorowego, uzyskała w pracy A. Kiszy najogólniejszą podstawę teoretyczną rozwoju systemów programowania, w postaci zamkniętego systemu dedukcyjnego, mogącego (wszakże rozwijać się w różnych kierunkach⁴⁾. Zrozumiałe jest więc zainteresowanie informatyków niemieckich, poszukujących dróg optymalizacji kodu prawnego i przejścia od systemu deskryptorowego, opartego na dysjunkcjach binarnych, do systemu kombinatorycznego, symulującego rzeczywistą dynamikę systemu prawa⁵⁾.

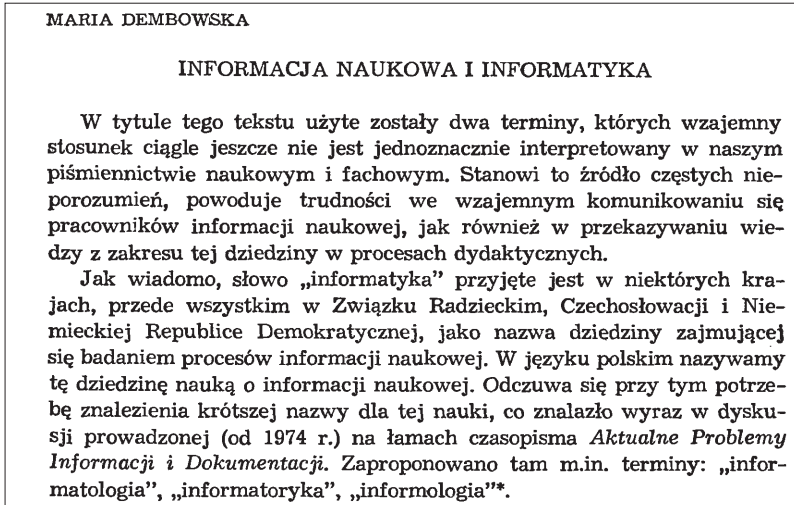
Źródło: *Informatyka*, R. 10, nr 11, 1974

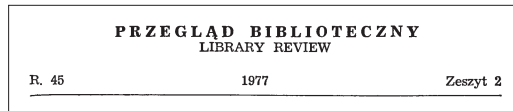
Rys. 4. Dokumentacja wystąpienia terminu *informatyka prawnicza*

(4) **Informatologia, informatoryka, informologia** (1974/1977 r.)

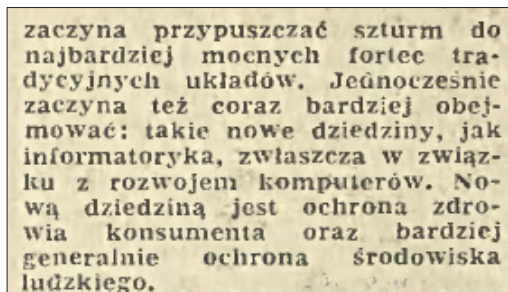
Specjaliści zajmujący się omawianą przez nas dyscypliną znają dobrze artykuł Marii Dembowskiej, którego fragment zawiera poniższy fotocyjat.

Źródło: *Przegląd Biblioteczny*, R. 45, z. 2, 1977

Rys. 5. Dokumentacja wystąpienia terminów: *informatologia, informatoryka, informologia*
Prawdopodobnie niektórzy uznają także poniższy fotocyjat za adekwatny.

Źródło: *Życie Radomskie*, nr 245, 14 października 1970 r.

Rys. 6. Dokumentacja wystąpienia terminu *informatoryka*

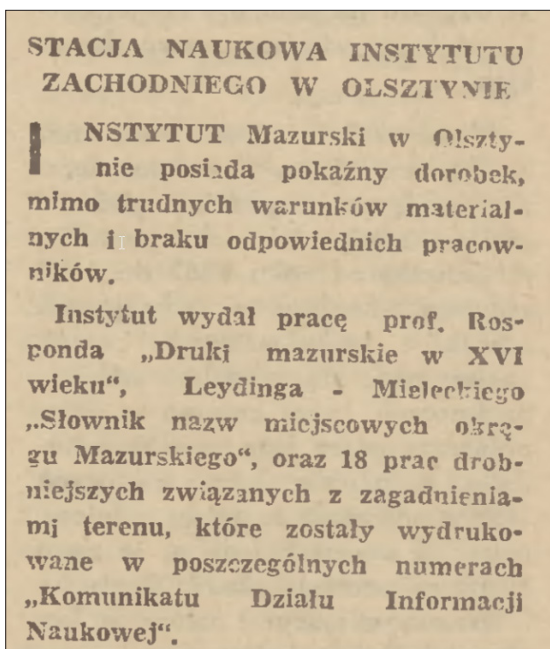
Wówczas mielibyśmy do czynienia z kilkuletnią redatacją. Uważamy jednak, że w tym wypadku autor utożsamiał informatorykę z informatyką (we współczesnym rozumieniu).

5.2. Przesunięte datacyjnie hipotez Barbary Sosińskiej-Kalaty

Poniżej nowe hipotezy chronologiczacyjne względem ustaleń Autorki:

(1) **Informacja naukowa (1965 r.) → 1948 r.**

Poniższe fotocyfaty skłaniają do redatacji ustaleń przyjętych przez B. Sosińską-Kalatę w odniesieniu do stosowania tego terminu jako nazwy dyscypliny. Pierwszy datowany jest na 1948 r.

Źródło: *Dziś i Jutro*, R. 4, nr 41, 1948

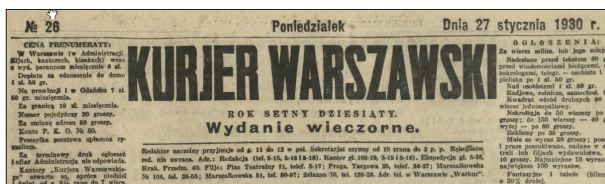

Rys. 7. Dokumentacja wystąpienia terminu *informacja naukowa*

Drugi cytat natomiast (jeżeli przyjmiemy ważność tego kontekstu) skłania do poważniejszej redatacji.

Zarząd kursów wakacyjnych spoczywa w rękach p. Henri Goy, przydzielonego do uniwersytetu paryskiego, dyrektora biura informacji naukowych (adres: Paryż, Sorbona, Mr. Henri Goy) dobrze znanego w sferach uniwersyteckich za granicą. Po wszelkie informacje, dotyczące wykładów letnich w Sorbonie, połączonych ze zwiedzaniem Francji, należy zwracać się pod wskazanym wyżej adresem.

Źródło: *Kurier Warszawski*, nr 26, 27 stycznia 1930 r.

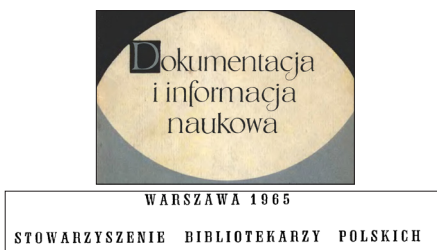
Rys. 8. Dokumentacja wystąpienia terminu *informacja naukowa*

(2) Nauka o informacji (ok. 1995 r.) → 1965 r.

VI. UWAGI KOŃCOWE

W tak szerokim ujmowaniu zakresu „nauki o informacji” czy „teorii informacji naukowej” wyraża się tendencja do integracji zagadnień stanowiących przedmiot zainteresowania różnych dyscyplin związanych z przekazywaniem informacji naukowych. Należą tu zagadnienia edytorstwa naukowego, bibliotekarstwa, bibliografii, w pewnym stopniu również — archiwistyki i muzealnictwa (w zakresie metod porządkowania i opracowywania odpowiednich kategorii dokumentów).

Źródło: Dembowska M. (1965). *Dokumentacja i Informacja Naukowa. Zarys problematyki i kierunki rozwoju*, s. 117

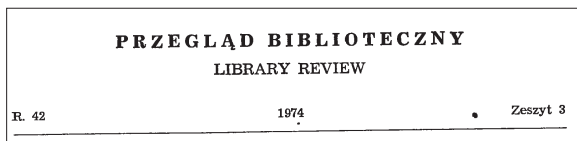

Rys. 9. Dokumentacja wystąpienia terminu *nauka o informacji*

(3) Zarządzanie informacją (ok. 2000 r.) → 1974 r.

Zewnętrznym wyrazem tych przeobrażeń jest sprawa zmiany nazwy Aslibu na bardziej dostosowaną do współczesnych pojęć z zakresu zarządzania informacją i bardziej bezpośrednio oczywistą dla szerokiego ogółu. Spośród kilku propozycji wybrano nazwę „Instytut Informacji” (The Information Institute) nie tyle ze względu na jej doskonałość, lecz z powodu jej zwięzłości i dynamizmu w określeniu wszystkich rodzajów operowania informacją, będących w zasięgu zainteresowań Aslibu.

Źródło: *Przegląd Biblioteczny*, R. 42, z. 3, 1974

Rys. 10. Dokumentacja wystąpienia terminu *zarządzanie informacją*

(4) Zarządzanie wiedzą (ok. 2005 r.) → 1991/1992 r.

Zarządzanie wiedzą

Wiedza jest jednym z zasobów informacyjnych bazy danych opisującym wzajemne zależności danych, podstawowe reguły funkcjonowania systemu, uprawnienia dostępu oraz limity zasobów systemowych, które mogą być wykorzystywane przez użytkowników systemu. Zagadnienia te albo przekraczały zakres systemów zarządzania relacyjnych baz danych bądź ich implementacja była bardzo niezgrabna lub całkowicie pominięta.

Brak zarządzania wiedzą jest jednym z czynników wydłużających i komplikujących proces tworzenia systemów aplikacyjnych. Spowodowane jest to tym, że twórcy oprogramowania muszą uwzględniać zasady rzetelności danych oraz reguły funkcjonowania systemu w każdym opracowanym programie aplikacyjnym. Zmuszają one również organizacje, albo do pełnego wye-

Źródło: *Systemy relacyjnych baz danych: INFORMIX, INGRES, ORACLE, PROGRESS. Materiały konferencyjne trzeciej i czwartej Górskiej Szkoły PTI*. Polskie Towarzystwo Informatyczne. Katowice, 1991–1992

**Systemy relacyjnych baz danych:
INFORMIX, INGRES,
ORACLE, PROGRESS**

Katowice 1991 - 1992

Rys. 11. Dokumentacja wystąpienia terminu *zarządzanie wiedzą*

(5) Informatyka medyczna (ok. 2000 r.) → 1973 r.

Źródło: *Dziennik Łódzki*, R. 29, nr 220, 16/17 września 1973 r.

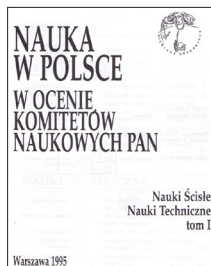

Rys. 12. Dokumentacja wystąpienia terminu *informatyka medyczna*

(6) Informatyka chemiczna (ok. 2000 r.) → 1995 r.

Katedra Informatyki Chemicznej w Politechnice Rzeszowskiej - badania w zakresie stosowania systemów inżynierii wiedzy do wspomagania badań chemicznych.

Źródło: *Nauka w Polsce...*, T. 1, 1995

Rys. 13. Dokumentacja wystąpienia terminu *informatyka chemiczna*

Niektóre z powyższych cytatów antydatują propozycje Autorki o kilkanaście, np. zarządzanie wiedzą (ok. 2005 r.) → 1991/1992 r., niektóre o kilkadziesiąt lat, np. nauka o informacji (ok. 1995 r.) → 1965 r., informacja naukowa (1965 r.) → 1930 r. czy zarządzanie informacją (ok. 2005 r.) → 1974 r. Ciekawym przypadkiem jest chronologizacja terminu informatyka chemiczna, ponieważ cofamy tę chronologizację jedynie o pięć lat, natomiast, biorąc pod uwagę, że ilustracja cytatowa jest jednocześnie nazwą katedry (nazwa instytucjonalna), trzeba przyjąć, że użycie pojęcia informatyka chemiczna musiało rozpocząć się odpowiednio wcześniej (prognozujemy: 5–10 lat, czyli na przełomie lat 80. i 90. XX w.).

5.3. *Problemy interpretacyjne (na przykładzie fraz „nauka o informacji” / „informacja naukowa”)*

O ile nie będzie wątpliwości co do użycia w 2012 r. frazy nauka o informacji, np. w cytacie:

Information literacy w Wielkiej Brytanii

Problem kompetencji informacyjnych, mimo że nie jest nowy na gruncie informatologii, wciąż pozostaje nie do końca zdefiniowany. Świadczą o tym nie tylko rozbieżności pomiędzy stosowanymi definicjami [Batorowska, 2009, s. 35–45; Derfert-Wolf, 2009, s. 186–190], ale także różnice w zakresie zrozumienia samej ich istoty. Drugi z zasygnalizowanych problemów opisuje Carla Basili, która podkreśla, że różnice w zakresie pojmowania IL wynikają z istnienia co najmniej trzech perspektyw przyjmowanych przez badaczy analizujących ten problem. Pierwsza z nich to perspektywa dyscypliny naukowej (*disciplinary perspective*), w której IL jest rozumiana jako jedna z form (czy też gałęzi) nauki o informacji. Druga to perspektywa per-

Źródło: *Bibliotheca Nostra*, nr 2(28), 2012

Rys. 14. Dokumentacja wystąpienia terminu *nauka o informacji*

jak również – z drugiej strony – nie ma wątpliwości, że z kolei poniższy cytat z 1890 r.

Na rok przyszły wprowadzoną będzie nauka o informacii scenicznej, niezależnie od dotychczasowych studyów nad dykcją i zamierzone rozwinięcie innych jeszcze lekcij praktycznych i teoretycznych. Do nauki scenicznej dopuszczani będą tylko kandydaci, którzy przeszli szkołę deklamacyjną i posiadają odpowiednie warunki oraz uzdolnienie. Komitet Tow. Muzycznego łącznie z dotychczasowym kierownikiem, postara się zapewne o rozwinięcie dobrze tej gałęzi pedagogii artystycznej, o której pierwszych wynikach dajemy poniższych słów kilka.

Źródło: *Echo*, R. 7, nr 345, 10 maja (28 kwietnia) 1890 r.

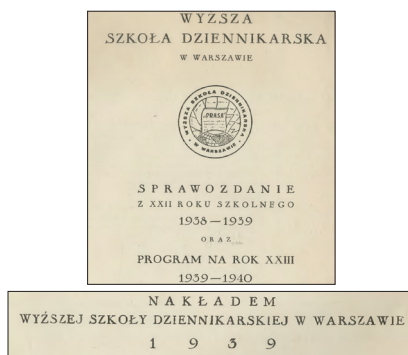

Rys. 15. Dokumentacja wystąpienia terminu *nauka o informacji*

ilustruje pewien typ nauki o informacji, o tyle spory interpretacyjne mogą pojawić się wobec użycia z 1939 r. w rodzaju:

Najwięcej czasu poświęca się nauce o informacii, o której jest mowa w trzech głównych częściach: 1) co to jest informacja, 2) skąd i w jaki sposób otrzymuje się informację, 3) jaką postać nadać trzeba informacii, aby jej poczytność była największa?

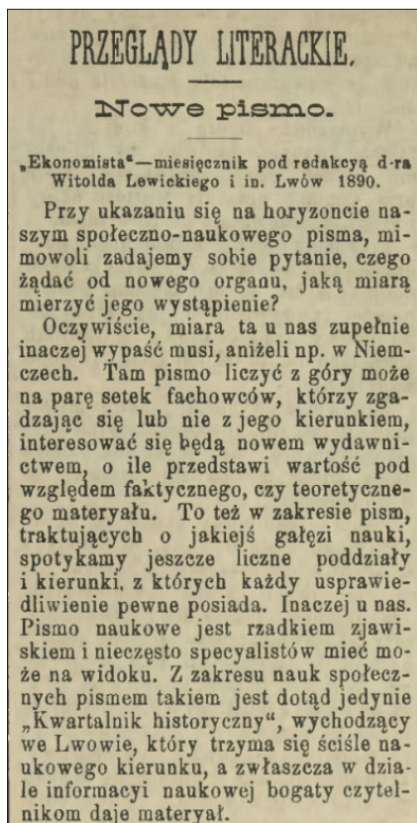
Źródło: Wyższa Szkoła Dziennikarska w Warszawie. *Sprawozdanie ...oraz Program...*, 1939 r.

Rys. 16. Dokumentacja wystąpienia terminu *nauka o informacji*

Rodzi się bowiem pytanie, czy jest to (z 1939 r.) użycie identyczne znaczeniowo z tym, które wyewoluowało w XX w.? Naszym zdaniem – tak; użycie to spełnia wszelkie wymagania terminologiczne, stawiane rozumieniom współczesnym, tj. XX i XXI-wiecznym. A to przedwojenne wskazanie (1939 r.), rzuca zupełnie nowe światło na zagadnienia polskiej informatologii.

Szczególnego akcentu nabiera w tym kontekście poniższy fotocytat, tym razem dotyczący „informacji naukowej” datowanej przez Barbarę Sosińską-Kalotę na 1965 r., a przez nas na 1930 r. (ponieważ w pewnej interpretacji kontekstu widzimy tu pierwociny terminologii):

Źródło: *Przeгляд Tygodniowy*, nr 15, 31 marca (12 kwietnia) 1890 r.

Rys. 17. Dokumentacja wystąpienia terminu *informacja naukowa*

6. Wnioski i podsumowanie

W powyższym artykule przedstawiliśmy grupy zagadnień:

- (1) Konfirmacje hipotez chronologicznych Barbary Sosińskiej-Kalaty (np. *bibliografia, dokumentacja*);
- (2) Redatacje tych chronologizacji (np. *informatyka chemiczna*);
- (3) Problemy interpretacyjne (rozpoznanie znaczenia na przykładzie terminu *nauka o informacji*).

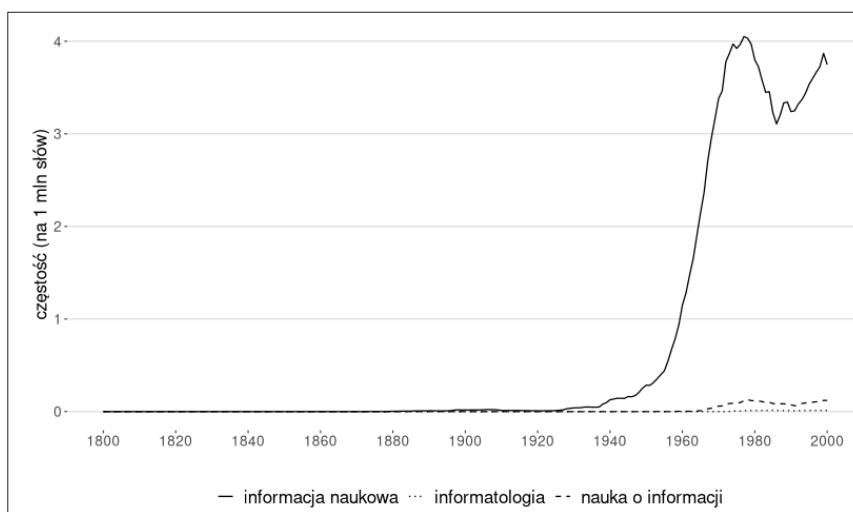
Zaprezentowane przez nas analizy prowokują także do bardziej ogólnych konstatacji na temat warunków kształtowania się terminologii. Na początku lat 50. ubiegłego wieku swe „potyczki” z terminologią tak oto przedstawił Stanisław Sierotwiński.

Terminologia krystalizującej się dopiero teorii i praktyki dokumentacji nastrocza ustawicznie trudności. Pragnę więc wyjaśnić (...), że wszędzie tam, gdzie tylko wydawało mi się to możliwe, używałem określeń już przyjętych albo w praktyce (np. bibliotekarskiej) albo użytych w nowszych publikacjach polskich, a nowe potrzebne mi terminy starałem się dobierać tak, aby najlepiej oddawały sens pojęcia. Określeń własnych nie uważam wcale za najbardziej trafne ani ostateczne, tym więcej, że sam jestem przeświadczony o konieczności nie – indywidualnego, lecz zespołowego przepracowania i ujednolicenia słownictwa. Nawet i wtedy dopiero dłuższe doświadczenie może wykazać, o ile takie słownictwo zdoła się przyjąć w praktyce i utrwalić. Wszystkie zatem nowe terminy uważam tymczasem za pewne skróty językowe, przyjęte drogą umowy, a służące uproszczeniu dalszych wywodów, w których powtarzają się te same pojęcia (Sierotwiński, 1951, 12).

Powyższy cytat pochodzi z publikacji, która ukazała się prawie 70 lat temu. Dla nas jest on dowodem na: a) fakt „odwiecznego” istnienia problemów z ustaleniem terminologii, b) arbitralne włączanie do zasobu terminologii nowych jednostek, co w obliczu analiz, których wyniki pozwoliliśmy sobie przedstawić powyżej, trwało do końca XX w. i prawdopodobnie trwa nadal.

Eugeniusz Ścibor oraz Joanna Tomasik-Beck, autorzy *Metodyki budowy tezaurusów*, stoją na stanowisku, że w procesie wyboru deskryptorów języka deskryptorowego „kryterium, które zawsze powinno uzyskać priorytet, jest rozpowszechnienie w piśmiennictwie, tj. częstotliwość występowania danego wyrażenia w dokumentach” (Ścibor & Tomasik-Beck, 1995, 108). Z pewnością tworzenie zasobu leksykalnego języka sztucznego, jakim jest język deskryptorowy, nie jest adekwatnym procesem do procesu tworzenia systemu terminologii dyscypliny (bowiem w tym wypadku mamy do czynienia z językiem naturalnym), niemniej jednak zasadę, jaka pojawia się w stanowisku autorów *Metodyki* („kryterium, które zawsze powinno uzyskać priorytet, jest rozpowszechnienie w piśmiennictwie, tj. częstotliwość występowania danego wyrażenia w dokumentach”) można również odnieść do terminologii. Także B. Sosińska-Kalata wskazuje na to kryterium jako na źródło zmian nazw dyscypliny. Wobec powyższego dyscyplina, którą Sosińska-Kalata nazywa „informatologią”, również powinna podlegać tej kardynalnej regule. A zatem termin mniej popularny („informacja naukowa”) zastąpiony został terminem popularniejszym („nauka o informacji”), ów natomiast jeszcze popularniejszym („informatologia”) – bowiem tworzą one najbardziej powszechną triadę określeń stosowanych jako nazwa uprawianej dyscypliny. A jak było w rzeczywistości? Sprawdźmy to na rozkładach częstości występowania wspomnianych terminów na 1 mln wyrazów. Trzeba jednak pamiętać, że frekwencja występowania w badanym korpusie trzech porównywanych wyrażeń odnosi się do ich wystąpień we wszystkich znaczeniach, w których funkcjonują w języku polskim. O ile w przypadku wyrażeń „nauka

o informacji” i „informatologia” można założyć, że funkcjonują one w jednym znaczeniu, tj. jako nazwa pewnej dyscypliny czy obszaru badań naukowych, to w przypadku „informacji naukowej” trzeba uwzględnić fakt, iż termin ten oznacza: (1) informację o osiągnięciach nauki, (2) informację przeznaczoną dla pracowników nauki, (3) informację opracowaną metodą naukową, (4) dziedzinę wiedzy obejmującą całokształt zagadnień teoretycznych i praktycznych związanych z działalnością informacyjną (por. *Słownik terminologiczny informacji naukowej*, 1979).

Rys. 18. Rozkład częstości występowania terminów: *informatologia*, *informacja naukowa*, *nauka o informacji* na milion wyrazów

7. Dwie refleksje odautorskie

Refleksja lingwochronologiczna. Być może pewnym mankamentem przeprowadzonych przez nas analiz jest fakt, że niektóre z przedstawionych fotocytatów *expressis verbis* nie prezentują terminów stanowiących nazwę dyscypliny. Uważamy jednak, że z przytoczonego materiału wynika domniemanie, że właśnie w takiej intencji zostały użyte. Nie udało się nam odnaleźć potwierdzenia fotochronologicznego niektórych terminów użytych jako nazwa dyscypliny (przy czym B. Sosińska-Kalata również nie przytacza dowodów potwierdzających jej hipotezy chronologiczne).

W intencji autorów niniejszy artykuł jest również propozycją szerszego stosowania metody lingwochronologicznej w badaniach nad systemem terminologii informatologicznej (Nowak & Wierzchoń, 2020).

Refleksja definicyjna. Kształtowanie terminologii rozumianej jako planowy zasób językowy z pewnością można także rozpatrywać w aspekcie sporu pomiędzy definicjonistami i antydefinicjonistami. Spróbujmy włączyć się w tę dyskusję, być może kontrowersyjną, tezą: jeśli pomimo chaosu definicyjno-terminologicznego, który w mniejszym lub większym zakresie istnieje w informatologii/informologii/informatoryce/zarządzaniu wiedzą/nauce

o informacji/informacji naukowej/informatyce/dokumentacji/bibliografii/etc., a dyscyplina nieustannie się rozwija i badacze, którzy się jej poświęcili, uzyskiwali i uzyskują niekwestionowane wyniki, to doskonalenie terminologii nie jest tak istotnym czynnikiem jej rozwoju, jak się sądzi. Takie stanowisko przed laty przyjmował już Karl Popper, twierdząc, że

pogląd, że precyzja nauki i języka naukowego zależy od precyzji jego terminów, jest niewątpliwie bardzo pociągający, ale [...] pozostaje przesądem. Precyzja języka zależy raczej od tego, by nie starać się czynić używanych przez nas terminów zbyt precyzyjnymi (Popper, 1987, 16).

Bibliografia

- Dembowska, M., red. (1979). *Słownik terminologiczny informacji naukowej*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwo.
- Kowalska, M. (2006). Digitalizacja zbiorów w bibliotekach polskich – próba oceny doświadczeń, *Biuletyn EBIB* [online], 11(81), [20.05.2021], <http://www.ebib.pl/2006/81/a.php?kowalska>
- Mazurek, C., Stroiński, M., Węglarz, J., red. (2010). *Polskie biblioteki cyfrowe 2009. Materiały z konferencji zorganizowanej dnia 9 grudnia 2009 r. przez Bibliotekę Kórnicką PAN, Poznańską Fundację Bibliotek Naukowych, Poznańskie Centrum Superkomputerowo-Sieciowe*. Poznań: Ośrodek Wydawnictw Naukowych.
- Nowak, P., Wierzchoń, P. (2020). Digital libraries and the breakthrough in linguistic chronologization. The applications of digitization in linguistics. *Zagadnienia Informatyki Naukowej*, 58(1A), 110–121. <https://doi.org/10.36702/zin.727>
- Osińska, V., Kowalska, M., Bednarek-Michalska, B., Malak, P. (2017). Czas uwolnienia zasobów a dynamika rozwoju i profil polskich bibliotek cyfrowych. *Zagadnienia Naukoznawstwa*, 1(211), 3–27.
- Popper, K. (1987). *Spółeczeństwo otwarte i jego wrogowie. T. 1, Urok Platona*. Warszawa: Niezależna Oficyna Wydawnicza.
- Sierotwiński, S. (1951). Metodyka dokumentacji. *Przegląd Biblioteczny*, 19(1/2), 12–49.
- Sosińska-Kalata, B. (2013). Obszary badań współczesnej informatologii (nauki o informacji). *Zagadnienia Informatyki Naukowej*, 51(2), 9–41. <https://doi.org/10.36702/zin.600>
- Ściobor, E., Tomasiak-Beck, J. (1995). *Metodyka budowy tezaurysów*. Warszawa: Instytut Informatyki Naukowej, Technicznej i Ekonomicznej.
- Tomaszczyk, J. (2008). Strategie terminologiczne. *Zagadnienia Informatyki Naukowej*, 46(1), 3–12.
- Wawrzyńczyk, J. (2013a). *Ministrowie polskich okazjonalizmów (z fotocyntatami)*. Łódź: Elja Malek.
- Wawrzyńczyk, J. (2013b). *Dziewiętnastowieczne słownictwo polskie w perspektywie fotoleksykograficznej*. Łódź: Elja Malek.
- Wawrzyńczyk, J. (2017). *Nowe informacje o zbiorach „Narodowego Fotokorpusu Języka Polskiego”*. Warszawa: Bel Studio.
- Wawrzyńczyk, J., Wierzchoń, P. (2017). *Podstawowe informacje o „Narodowym Fotokorpusie Języka Polskiego”*. Warszawa: Bel Studio.
- Wierzchoń, P. (2008). *Fotodokumentacja. Chronologizacja. Emendacja. Teoria i praktyka weryfikacji materiału leksykalnego w badaniach lingwistycznych*. Poznań: Instytut Językoznawstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Wierzchoń, P. (2009a). *Dlaczego fotodokumentacja? Dlaczego chronologizacja? Dlaczego emendacja? Instalacja gazowa, parking podziemny i „odległość niezerowa”*. Poznań: Instytut Językoznawstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Wierzchoń, P. (2009b). *Fotodokumentacja 3.0. Język. Komunikacja. Informacja*, 4, 63–80.
- Wierzchoń, P. (2010a). *Lingwochronografia na usługach słowotwórstwa gniazdowego. Kwartalnik Językoznawczy*, 1(2), 50–64.

- Wierzchoń, P. (2010b). Torując drogę teorii lingwochronologizacji. *Investigationes Linguisticae*, 20, 105–186. <https://doi.org/10.14746/il.2010.20.9>
- Wierzchoń, P. (2012a). Gramatyka chronologiczacyjna – z zagadnień neoinimiki (na przykładzie języka koreańskiego i polskiego). W: *East and Central Europe as a New Potential Power* (418–435). Seul: The Korean Association of Central, East European & Balkan Studies.
- Wierzchoń, P. (2012b). Dlaczego niektórzy badacze języka nie interesują się fotodokumentacyjną rekonstrukcją Suplementu do Słownika warszawskiego? W: M. Koszko, K. Kowalewska, J. Puppel, E. Wąsikiewicz-Firlej (red.), *Lingua: nervus rerum humanarum. Essays in Honour of Professor Stanisław Puppel on the Occasion of his 65th Birthday* (411–430). Poznań: Wydaw. Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Woźniak-Kasperek, J. (2016). Terminologia informacji naukowej. W: W. Babik (red.) *Nauka o informacji* (41–59). Warszawa: Wydaw. SBP.

New Proposals Concerning Chronologization of Polish Names for Information Science (based on the findings of Barbara Sosińska-Kalata)

Abstract

Purpose/Thesis: The aim of the study whose results are presented in the article was to chronologize lexical units used to refer to the discipline currently known as information science.

Approach/Methods: In her 2013 article entitled *Obszary badań współczesnej informatologii (nauki o informacji)* (*Research areas of contemporary information science*), Barbara Sosińska-Kalata proposed a class of chronological hypotheses concerning terms related to information science. Referring to the latest research employing photodocumentation, we seek to uphold (confirm) some of her hypotheses, and to refute others, as well as propose ours, which, in our opinion, give a more accurate picture of the state of affairs in the 20th century.

Results and conclusions: We correct the chronologization of terms such as “information science” (1995 → 1965) and “information management” (2005 → 1974). However, certain hypotheses of Sosińska-Kalata, such as her chronologizations of terms “bibliography” or “legal informatics”, are maintained or even supported further.

Originality/Value: Apart from the abovementioned analyzes, we also present our reflections on the origins and functioning of the considered terminology. The article therefore sheds new light on the development of information science.

Keywords

Antedating. Chronological dating. Chronologization. Information science. Photodocumentation. Terminology. 19th and 20th century vocabulary.

Dr hab. PIOTR NOWAK jest profesorem uczelni w Uniwersytecie im. A. Mickiewicza w Poznaniu, kierownikiem Zakładu Infolingwistyki w Instytucie Etnolingwistyki UAM; specjalizuje się w historii ruchu wydawniczego, nauce o informacji oraz wybranych aspektach polityki językowej; autor stu kilkudziesięciu publikacji, w tym m.in. następujących książek: Poznań jako ośrodek wydawniczy w dwudziestolecu 1919–1939 (Poznań 1997), Wybrane problemy efektywności polskich czasopism naukowych z dziedziny humanistyki (Poznań 2000), Bibliometria. Webometria. Podstawy. Wybrane zastosowania (wyd. 1 Poznań 2006, wyd. 2 Poznań 2008), Cenzura wobec rynku książki. Wojewódzki Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Poznaniu w latach 1946–1955 (Poznań 2012), „Kto w życiu myśli, nie pisze nic...” Krótka historia perlustracji w Polsce (Poznań 2016).

Kontakt z autorem:

pnowak@amu.edu.pl

Instytut Etnolingwistyki

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

al. Niepodległości 4

61-874 Poznań

*Prof. dr hab. PIOTR WIERZCHOŃ jest kierownikiem Zakładu Języka Koreańskiego w Instytucie Etnolingwistyki Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu; specjalizuje się w językoznawstwie ogólnym i stosowanym; jest autorem ponad stu publikacji, w tym m.in. następujących książek: *Anti* (Poznań 2016), *Antyafrodyzjak: rzeczowniki z członami inicjalnymi „anty-” i „przeciw-” z lat trzydziestych dwudziestego wieku w obrazach i liczbach* (Poznań 2016), *Depozytorium leksykalne języka polskiego: fotosuplement do Słownika warszawskiego. T. 11–40* (Warszawa 2015), *Indeks a tergo jednostek przekładowych Wielkiego słownika rosyjsko-polskiego z kluczem polsko-rosyjskim: porządek translatowy* (Warszawa 2006), *Kotuś: „verba polona abscondita ...”* (w fotodokumentacji): szkic lingwochronologiczny: centuria pierwsza (Poznań 2008), *Polish digital libraries as a philologist’s tool: based on 666 adjectives from the Digital Library of Wielkopolska* (z: Mirosław Górny) (Poznań 2010).*

Kontakt z autorem:

wierzch@amu.edu.pl

Instytut Etnolingwistyki

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

al. Niepodległości 4

61-874 Poznań